
بایسته‌های فقه سیاسی

تألیف:

آیت الله عباسعلی عمید زنجانی

دکتر ابراهیم موسی زاده

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه:
عنوان و نام پدیدآور:
مشخصات نشر:
مشخصات ظاهری:
شابک:
وضعیت فهرست نویسی:
یادداشت:
موضوع:
شناسه افزوده:
رده‌بندی کنگره:
رده‌بندی دیوبین:
شماره کتابشناسی ملی:

عمید زنجانی، عباسعلی، ۱۳۱۶
بایسته‌های فقه سیاسی / تألیف عباسعلی
عمید زنجانی، ابراهیم موسی زاده.
تهران، مجد، ۱۳۸۸.
۳۲۰
۹۷۸-۹۶۴-۲۹۵۵-۵۹-۶
فیبا
کتابنامه
علوم سیاسی (فقه)، اسلام و دولت، اسلام
و سیاست
موسی زاده، ابراهیم، ۱۳۴۶
BP۱۹۸/۶/ع۸۶۷۷ ۱۳۸۸
۲۹۷/۳۷۹
۱۸۴۹۵۳۱

بایسته‌های فقه سیاسی

تألیف: آیت الله عباسعلی عمید زنجانی و دکتر ابراهیم موسی زاده

انتشارات مجد

ویراستار: ابوالفضل احمد زاده

چاپ اول: ۱۳۸۸ تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۵۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، ابتدای خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۹۶۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۵۵-۵۹-۶
ISBN: 978-964-2955-59-6

نمایشگاه‌های دائمی آثار حقوقی «مجد»

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

شعبه کریمخان: بلوار کریمخان، بعد از خردمند شمالی، پلاک ۴۳، واحد ۲ - تلفن: ۸۸۸۳۴۳۲۷

www.majdlaw.com

E-mail: majd@majdlaw.com

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

۸ مقدمه
۱۱ تعریف و جایگاه فقه سیاسی
۱۳ فصل اول: تحولات فقه سیاسی
۱۴ گفتار اول: دوره اول - از « شیخ صدوق تا ابن ادریس » (دوره قدما)
۱۴ ۱ - فقه سیاسی در آثار صدوق (م ۳۸۱ هـ.ق).....
۱۵ ۲ - فقه سیاسی شیعه در آثار شیخ مفید (م ۴۱۳).....
۱۸ ۳ - فقه سیاسی در آثار شیخ طوسی (م ۴۶۰).....
۲۳ ۴ - فقه سیاسی در دیدگاه ابن ادریس.....
۲۵ گفتار دوم: دوره دوم - ضابطه مند شدن فقه سیاسی در چارچوب فقه اجتهادی.....
۲۶ ۱ - فقه سیاسی در آثار محقق حلی (م ۶۷۹).....
۲۹ ۲ - فقه سیاسی در آثار محقق کرکی.....
۳۶ گفتار سوم: دوره سوم - تحول استقلالی در فقه سیاسی.....
۳۶ ۱ - فقه سیاسی در عوائد الایام، تألیف احمد بن محمد مهدی نراقی (متوفای ۱۲۴۵).....
۳۷ ۲ - فقه سیاسی در جواهر الکلام تألیف شیخ محمد حسن نجفی (متوفای ۱۲۶۶).....
۴۰ گفتار چهارم: دوره چهارم - تحلیل عمده در تبیین فقه سیاسی.....
۴۰ ۱ - آراء آیت الله نائینی و کاربرد آن در نظام مشروطه.....
۴۱ ۲ - فقه سیاسی در آثار و آراء امام خمینی (قدس سره).....

فصل دوم: مسائل فقه سیاسی

۵۱ گفتار اول: حکومت و دولت.....
۵۲ بند اول: خلافت و امامت امت.....
۵۵ بند دوم: مبنای مشروعیت در اندیشه خلافت.....
۵۸ بند سوم: مبنای دولت در اندیشه اسلامی.....
۶۱ بند چهارم: نظریات فقهی در حاکمیت فقیهان جامع الشرایط.....
۶۲ گفتار دوم: حقوق ملت (حقوق اساسی افراد در اسلام).....
۶۲ بند اول: حقوق مکتسبه طبیعی.....
۶۳ بند دوم: حقوق انسان بر دیگران.....
۶۴ بند سوم: حق استفاده از مشترکات.....
۶۷ بند چهارم: حقوق عمومی ناشی از تکالیف.....
۶۹ گفتار سوم: حربه و امور حسبه.....
۷۰ بند اول: تعریف حربه.....
۷۲ بند دوم: تقسیم بندی امور حسبه.....
۷۳ بند سوم: ولایت یا وکالت در تصدی امور حسبه.....
۷۴ گفتار چهارم: نظام اداری و مدیریت اسلامی.....
۷۵ بند اول: نظام اداری در عصر علوی.....

۷۶	بند دوم: ساختار و دستور العملها در عصر علوی
۷۷	بند سوم: اصول حاکم بر نظام اداری
۸۰	بند چهارم: آفات نظام اداری و مدیریت
۸۴	بند پنجم: نظارت اداری
۸۵	بند ششم: عدالت اداری
۸۷	گفتار پنجم: نظام مالی دولت اسلامی
۸۹	بند اول: پیشینه منابع مالی دولتهای اسلامی
۹۰	بند دوم: منابع مالی دولت اسلامی
۹۵	بند سوم: هزینه‌های عمومی دولت اسلامی
۹۶	گفتار ششم: سیاست خارجی
۹۶	بند اول: نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری
۱۰۲	بند دوم: اصل صلح در فرهنگ حقوقی اسلام

فصل سوم: مبانی نظری حکومت و دولت

۱۱۰	گفتار اول: مبانی حکومت در قرآن
۱۱۳	گفتار دوم: ضرورت تشکیل حکومت در اسلام
۱۱۹	گفتار سوم: رهبری در نظام سیاسی امامت بالاصاله
۱۲۰	بند اول: امام مجری حاکمیت الهی
۱۲۱	بند دوم: امامت در متون اسلامی
۱۲۲	بند سوم: ابعاد و عناصر تشکیل دهنده امامت
۱۲۵	بند چهارم: حقوق و اختیارات امامت
۱۲۷	گفتار چهارم: رهبری در طرح ولایت فقیه (امامت نیایی)
۱۳۰	بند اول: ادله فقهی ولایت فقیه
۱۳۴	بند دوم: حدود اختیارات ولی فقیه
۱۳۷	گفتار پنجم: نظریه دولت در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)
۱۳۸	بند اول: فلسفه سیاسی
۱۳۹	بند دوم: اندیشه سیاسی
۱۴۲	بند سوم: نظریه انقلاب اسلامی

فصل چهارم: مبانی نظری فقه حکومتی

۱۵۱	گفتار اول: تعریف مصلحت
۱۵۴	گفتار دوم: مصلحت فردی، گروهی و عمومی
۱۵۷	گفتار سوم: جایگاه مصلحت در سیاستهای اجرایی
۱۶۴	گفتار چهارم: کاربرد مصلحت در مسائل سیاسی
۱۶۶	بند اول: مصلحت حفظ نظام اسلامی
۱۶۹	بند دوم: آراء فقهای شیعه در مصلحت حفظ نظام دین
۱۷۲	گفتار پنجم: مصلحت از دیدگاه قرآن
۱۷۶	گفتار ششم: مصلحت و فقه شیعه

فهرست مطالب ۷

۱۸۰	گفتار هفتم: مصلحت و منافع عمومی
۱۸۲	گفتار هشتم: مبانی تشخیص مصلحت
۱۸۶	گفتار نهم: مصلحت در احکام ثانوی
۱۸۹	گفتار دهم: مصلحت در احکام امتناعی
۱۹۴	گفتار یازدهم: مصلحت در اندیشه حکومتی
۱۹۴	بند اول: مصلحت در اندیشه سیاسی میرزای نائینی و مشروطیت
۱۹۶	بند دوم: مصلحت در اندیشه سیاسی امام(ره)

فصل پنجم: مبانی نظام حقوق بین الملل

۲۰۳	گفتار اول: مسائل اساسی حقوق بین الملل اسلامی
۲۰۶	بند اول: تکوین قواعد حقوق بین الملل اسلام
۲۰۷	بند دوم: مرحله نوین در تدوین حقوق بین الملل اسلام
۲۰۹	بند سوم: آرمان جهان شمول اسلام
۲۱۰	بند چهارم: اصول حاکم بر قواعد حقوق بین الملل اسلام
۲۱۷	بند پنجم: قواعد حقوق بین الملل اسلامی
۲۲۷	گفتار دوم: نظرات فقهی در زمینه جهاد
۲۲۷	بند اول: نظریات فقهای اهل سنت
۲۳۱	بند دوم: نظریات فقهای شیعه
۲۳۴	گفتار سوم: احکام جهاد
۲۳۴	بند اول: احکام عمومی جهاد
۲۳۷	بند دوم: اصول و قواعد الزامی در جهاد
۲۳۹	بند سوم: احسان به دشمن
۲۴۱	بند چهارم: مقررات ممنوعه و عملیات غیر مجاز جنگی
۲۴۶	بند پنجم: ممنوعیت شیوه‌های وحشیانه
۲۵۰	بند ششم: مسئولیت‌های جنگی
۲۵۶	بند هفتم: جرایم جنگی در فقه اسلامی

فصل ششم: اهداف اقتصادی در فقه سیاسی

۲۶۱	گفتار اول: مسائل اقتصادی در فقه سیاسی
۲۶۷	گفتار دوم: سیاست‌های کلی در توزیع ثروت
۲۷۰	گفتار سوم: منابع مالی دولت اسلامی
۲۸۲	گفتار چهارم: اقتصاد آزاد و اقتصاد دولتی
۲۸۳	بند اول: نظریه اقتصاد آزاد در اسلام
۲۸۸	بند دوم: نظریه سوسیالیسم اسلامی
۲۹۰	گفتار پنجم: روش شناسی اقتصاد سیاسی اسلام
۳۰۲	گفتار ششم: جایگاه عدالت در اقتصاد سیاسی اسلام
۳۱۲	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

عمق تعالیم اسلام در زمینه حکومت، سیاست و دولت، برای هیچ متفکر و اندیشمند منصفی قابل انکار نیست، چنانکه تلاش علمی و فکری فقها و فلاسفه سیاسی اسلام نیز در این زمینه‌ها نادیده‌گرفتنی نیست. اما باید اعتراف نمود که تدوین اندیشه‌های سیاسی اسلام در قالب آثاری مستقل و ارائه آن در شکل یک نظام سیاسی و بکارگرفتن اصول و مبانی سیاسی اسلام در چارچوب یک دولت و حکومت مشخص و بررسی کاربرد آن نظریات و اندیشه‌های سیاسی در نظام اسلامی، نیاز به بازنگری، تأمل، تحقیق و مطالعه تطبیقی دارد.

با اینکه مسأله فلسفه سیاسی اسلام طی مباحث اعتقادی امامت و فقه سیاسی اسلام در بحث‌های جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، حربه، خراج، فیء، اموال، احکام سلطانی، ولایات و به ویژه ولایت فقیه به نحو مبسوط، جامع و غنی توسط فقهاء عظام در لابه لای بحث‌های فقهی مطرح گردیده است، اما هرگز جایگاه این بحث‌ها در جامعه اسلامی و کاربرد آنها در زمینه ارائه شیوه خاصی از حکومت و نوع مشخصی از نظام سیاسی - اجتماعی، به صورت مستقل تبیین و مطرح نگردیده است.

به همین دلیل است که وقتی حضرت امام خمینی (ره)، در حوزه علمیه نجف اشرف مبحث «حکومت اسلامی» را در سلسله بحث‌های فقهی خود آغاز می‌نماید؛ بسیاری، طرح چنین مسأله‌ای را شگفت آور تلقی می‌کنند.

یکی از شاگردان مبرز حضرت امام خمینی (ره) و از بزرگان عرصه فقاہت، علم و اندیشه که هر دو مکتب نجف و قم را در حیات علمی خود تجربه کرده و در تبیین فقه سنتی به اِعمال شیوه‌ای نو روی آورده‌اند، حضرت استاد آیت ... عمید زنجانی می‌باشند که ثمره و حاصل شصت سال فعالیت علمی - فقهی خویش را در قالب مجموعه آثار فقه سیاسی تقدیم مجامع حوزوی و دانشگاهی نموده‌اند. این مجموعه آثار با این برداشت تدوین شده‌اند که مفاهیم تفصیلی فقه حکومتی یا «فقه الدوله» را از لابه لای مباحث بیکران فقه سنتی و عمومی استخراج و پس از تنقیح و تدوین آنها همراه

با اندیشه‌های فقهی خویش به صورت دوره‌ای و در چند جلد به عرصه علمی کشور تقدیم نمایند، که تاکنون بالغ بر هفده جلد و مشتمل بر مباحث گوناگون فقه سیاسی تألیف و منتشر گردیده‌اند.

لازم به ذکر است که اعمال شیوه نو در تبیین فقه سنتی و مطرح نمودن آن در قالب‌های فقه عبادی، فقه کیفری، فقه مدنی، فقه اقتصادی، فقه حکومتی و فقه سیاسی به معنای دخل و تصرف در محتوای آن و یا به التقاط کشاندن آن نیست، بلکه هدف حفاظت و حراست از فقه با تبیین و تفریع صحیح و متناسب با نیازهای بالفعل می‌باشد که ظرافت و عمق و اهمیت این کار کمتر از اصل تبیین فقه عمومی و سنتی نیست که جناب استاد، آغازگر این شیوه در دانشگاه بوده است.

اهمیت و ضرورت تألیف، تهیه و تدوین مجموعه فقه سیاسی، آنگاه بیشتر رخ می‌نماید که بدانیم در آغاز تدوین فقه سیاسی اثری در خور و شایسته که تشنگی شیفتگان و طالبان آن را فرو نشاند و آنها را از جست‌وجوی فراوان و وقت‌گیر برای یافتن معانی فقه سیاسی و اطلاعاتی مفید و اساسی درباره آن مستغنی سازد، تدوین نیافته و جای آن در میان عرصه‌های پژوهشی و تحقیقاتی خالی است.

از سوی دیگر در این زمان که فقه شیعه جامعه حکومت و نظام سیاسی به تن کرده و گام در متن روابط اجتماعی و بین‌المللی نهاده و دنیا را متوجه خود ساخته است، تهیه چنین آثاری و عرضه آن به جامعه علمی و دانشگاهی بیش از پیش ضروری و حقیقتاً گران‌سنگ می‌نماید تا کم‌کم اهمیت فقه به ویژه فقه سیاسی را آشکار نموده و آن را از پرده محاق و فراموشی بیرون آورد و جای شایسته آن را باز دهد.

مجموعه آثار حضرت استاد عمید زنجانی منبعی معتبر و مشتمل بر مباحثی درباره هر یک از عناوین، ابواب، مسائل و موضوعات فقه سیاسی یا موضوعات مرتبط با آن می‌باشد که با بیانی شیوا و به زبان فارسی و به عنوان نخستین اثر تخصصی علمی‌کاربردی در موضوع فقه سیاسی و با استناد به منابع معتبر فقهی، حقوقی و سیاسی برای عموم دانشجویان و طلاب به ویژه دانشجویان رشته‌های علوم انسانی همچون حقوق، فقه، علوم سیاسی، مدیریت، اقتصاد و همه کسانی که خواهان آگاهی درباره فقه سیاسی هستند تهیه گردیده است، اما مقتضیات زمان مدلل ساخت که دستیابی به مفاهیم اولیه و مبانی فقه سیاسی، مستلزم وجود کتابی فشرده‌تر و کم‌حجم‌تر است تا بتواند در مدت و فرصتی کوتاه، دانشجویان و طلاب را با اساس و پایه فقه سیاسی

بدرستی آشنا سازد؛ زیرا آشنایی با موضوعات و مضامین پایه ای، می‌تواند راهگشای مناسب تری برای راه یابی و ورود آگاهانه به این دریای بیکران باشد و غوّاص تازه کار را نیز بهتر به کار آید.

کتابی که اکنون پیش رو دارید مشتمل بر امّهات مسائل کلیدی فقه سیاسی است که با بیانی فشرده و ساده مطرح گردیده و بایسته‌هایی از مجموعه فقه سیاسی است که با تدبیر و تحت اشراف و نظارت حضرت استاد تدوین گردیده است تا مبتدیان راه را بهتر به کار آید و پیشرفته تران را تمتع و تعمق افزاید. اما معترفیم که هیچ کار بشری مبرّا از عیب و نقص نمی‌تواند باشد، لذا از تمامی صاحب‌نظران، اساتید، محققان و پژوهشگران حوزه و دانشگاه انتظار داریم با ارائه دیدگاه‌ها و نظرات اصلاحی خویش، ما را در ارائه بهتر این کتاب در چاپ‌های بعدی یاری نمایند.

در پایان بر خود فرض می‌دانم که از راهنمایی‌های عالمانه استاد معرّز حضرت آیت‌الله عباسعلی عمید زنجانی در نگارش این اثر که حاصل تضارب آراء ایشان است، تقدیر و تشکر نمایم و آرزوی عمر طولانی توأم با برکت را برای ایشان از حضرت ایزد منان خواستارم.

در ضمن، از مدیریت محترم مجمع علمی و فرهنگی مجد جناب سید عباس حسینی نیک در چاپ این کتاب و نیز از آقای ابوالفضل احمدزاده که زحمت بازننگری نهایی این اثر را پذیرفتند و هم چنین از دوست ارجمندم سید مهدی سیدی که مرا در این امر یاری رساندند، نهایت تقدیر و تشکر را دارم.

دکتر ابراهیم موسی‌زاده

شهریور ۱۳۸۸